

Dreptul persoanelor și transumanismul. Reificarea ființei umane și personificarea mașinii

Human Rights and Transhumanism. The Reification of the Human Being and the Personification of the Machine

Conf. univ. dr. **Lavinia Tec***
Universitatea de Vest din Timișoara
Facultatea de Drept

„Sunt oameni care și-au sacrificat propria parte din umanitatea tradițională ca să se dedice sarcinii de a hotărî ce va însemna de acum înainte „Umanitate”. Aplicare lor, „bun” și „rău” sunt cuvinte lipsite de conținut: căci, de acum înainte, conținutul acestor cuvinte va depinde de ei”.

C.S. Lewis, Desființarea omului¹

„Orice descoperire în domeniul științei pure este potențial subversivă; până și știința trebuie uneori să fie tratată ca un posibil inamic. Da, da, chiar și știința”².

Al. Huxley, Minunata lume nouă

Cuvinte-cheie: natură umană, transumanism, limite umane, capacități fizice, capacități intelectuale.

Keywords: human nature; transhumanism; human limits; physical abilities; intellectual abilities.

Din punct de vedere etimologic, „transumanism” a rezultat din fuziunea prefixului „trans” – a trece dincolo de – și „umanism”, din latinescul „humanitas”, natură umană, cultură, derivând el însuși din „homo”, om, cu sufixul „ism”, servind la formarea cuvintelor care corespund unei atitudini, unui comportament, unei doctrine, unei dogme, unei ideologii sau unei teorii³. Cuvântul „transumanism” sugerează ideea de suprimare a vulnerabilității intrinseci ființei umane, de augmentare a performanțelor sale, de desființare a limitelor naturale⁴. Transumanismul este un curent de gândire internațional care pledează pentru utilizarea științelor și a noilor tehnologii în scopul ameliorării capacităților fizice, intelectuale și mentale ale ființelor umane, putând merge până la imortalitate. Visul transumanistilor – cucerirea naturii umane, stăpânirea și manipularea ei – a devenit azi realitate. Știință *versus* Natură este credo-ul mișcării transumaniste, care se hrănește cu depășirea legilor naturale, a limitelor pe care natura le pune corpului uman. Din perspectivă juridică, se ridică problema legitimității augmentării ființei umane și a prezenței sau absenței unui cadru juridic propriu transumanismului în dreptul pozitiv.

Pandemia de Covid-19 a fost contextul potrivit pentru accelerarea realizării proiectului transumanistilor. Potrivit punctului întâi al *Declarației transumaniste* din 2009⁵, omenirea va fi profund afectată de știință și tehnologie în viitor prin posibilitatea de a lărgi potențialul uman prin depășirea îmbătrânirii, a deficiențelor cognitive, a suferinței involuntare și a izolării noastre pe planeta Pământ. Am putut observa cu toții că știința și tehnologia au impactat viața noastră. Deși izolați, am fost în permanență conectați unii de ceilalți, cu statul și companiile private. Bariera izolării fizice a fost depășită cu ajutorul tehnologiei. Viața privată, profesională și socială au continuat să se desfășoare în mediul

* maria.tec@e-uvt.ro.

¹ C.S. Lewis, *Desființarea omului*, trad. Petruța-Oana Năiduț, Ed. Humanitas, București, 2004, p. 89.

² A. Huxley, *Minunata lume nouă*, ed. III, trad. Suzana și Andrei Bantaș, Ed. Polirom, București, 2011, p. 238.

³ <https://www.toupie.org/Dictionnaire/Transhumanisme.htm>.

⁴ A se vedea D. Le Breton, *Le transhumanism ou l'adieu au corp*, Écologie et politique, 2017, p. 81-93 și J.-R. Binet, *De l'ideologie transhumaniste à ses pratiques: l'urgence de qualifier*, Droit de la famille, nr4/2019, pp. 1-2.

⁵ Disponibilă aici: <https://www.humanityplus.org/the-transhumanist-declaration>.

digital, în spațiul virtual aflat în proprietatea companiilor private din grupul GAFAM. Legea a impus atât distanțarea fizică a oamenilor și restrângerea unor drepturi și libertăți, cât și conectarea lor în mediul digital, împărțind activitățile/serviciile (și prestatorii/lucrătorii) în esențiale și neesențiale. Probabil că în perioada pandemiei s-au colectat cele mai multe date personale și informații despre persoane din toate timpurile.

Acum, în perioada post-pandemică, anxietatea față de moartea cauzată de un virus pare să fi fost înlocuită de anxietatea față de tehnologiile de supraveghere și control, față de roboți și inteligența artificială.

Se poate spune azi că tehnologia este în curs de coliziune cu umanitatea? Dacă da, cum sunt afectate ființele umane? Dar dreptul persoanelor?

Una dintre tendințe este aceea de a reifica ființa umană⁶. Pe de o parte, omul este redus la un flux de date și informații⁷, iar pe de altă parte, ființa umană este redusă la materie, care poate fi creată, îmbunătățită sau distrusă atunci când este considerată un rebut.

Omul este azi conectat, controlat, comercializat, modificat sau transformat.

Tehnologia conectează oamenii între ei și cu mașina deopotrivă. Tehnologiile digitale au devenit parte din fiecare aspect al vieții noastre. Smartphone-ul este principalul mijloc de conectare, o extensie a ființei umane. Un bun, o mașină care se ocupă de orice sarcină pe care i-o atribuim cu vocea, privirea sau degetele. Un bun pe care avem iluzia că-l purtăm cu noi. În realitate, smartphone-ul ne poartă cu el și în el.

Omul conectat constituie obiectul colectării. Accesul la mediul digital se face în schimbul livrării datelor personale. O simplă declarație de consimțământ, un contract de asigurare de răspundere civilă de bunuri sau persoane, un abonament la o platformă de streaming, plățile electronice, votul electronic, achiziția de bunuri sau servicii, accesul în anumite zone din spații publice sau private se pot face numai în schimbul livrării datelor personale. Orice mișcare a noastră în spațiul virtual lasă urme, veritabile informații despre noi, consumatori de tehnologie, locuitori ai statului global digital.

Omul colectat face obiectul controlului algoritmilor. Aceștia sunt programați să controleze și să manipuleze gesturile, limbajul, comunicarea, preferințele personale în diferite domenii, toate mișcările noastre.

În mediul digital, omul este un chip sau o minte fără trup și un flux de date și informații, monetizate de companiile de tehnologie digitală. Datele și informațiile colectate sunt bunurile valoroase cu care acestea fac comerț. În mediul digital, omul nu stabilește relații cu alți oameni sau cu lucruri, ci are sau nu acces la fluxuri de date și informații.

Reificarea ființei umane este în discuție și atunci când știința și tehnologia afectează alte aspecte al umanității: concepția ființei umane, viața și moartea acesteia. Reproducerea umană asistată medical sau procrearea ameliorată în cazul infertilității biologice sau sociale, concepția ființelor umane cu ajutorul tehnologiilor de editare genetică, folosirea tehnologiilor de diagnostic genetic de preimplantare sau prenatală, augmentarea corpului uman afectat de dizabilități fizice sau cognitive, repararea, ameliorarea elementelor corporale interne sau externe⁸, toate acestea demonstrează faptul că natura umană⁹ este controlată și manipulată de om, că tehnologiile ne afectează modul în care gândim despre noi, ființele umane, și în care percepem lumea înconjurătoare.

La punctul 8 din *Declarație*, autorii afirmă că sunt de acord să se permită indivizilor o alegere personală largă asupra modului în care își permit viața. Aceasta include utilizarea tehnicilor care pot fi

⁶ B. Teyssié, *Le transhumanisme*, în *Les métamorphoses de droit de personnes*, LexisNexis, Paris, 2023, p. 33.

⁷ A se vedea V. Stoica, *Ce sunt datele cu caracter personal?*, disponibil aici: <https://www.juridice.ro/essentials/2091/ce-sunt-datele-cu-caracter-personal>.

⁸ A se vedea V. Dobozi, *Aplicații biomedicale care nu alterează identitatea sau integritatea genomului uman, dar pot conduce la discriminare genetică (partea a II-a)*, disponibil aici: <https://www.juridice.ro/680326/aplicatii-biomedicale-care-nu-altereaza-identitatea-sau-integritatea-genomului-uman-dar-pot-conduce-la-discriminare-genetica-partea-a-ii-a.html>; V. Dobozi, *Xenotransplantul*, disponibil aici: <https://www.juridice.ro/500411/xenotransplantul.html>.

⁹ Despre natura umană, legea naturală și dreptul natural, a se vedea R. Rizoiu, *Despre nevoia (realistă) de drept natural*, disponibil aici: <https://www.juridice.ro/essentials/7012/despre-nevoia-realista-de-drept-natural>.

dezvoltate pentru a ajuta memoria, concentrarea și energia mentală; terapii de prelungire a vieții; tehnologii de alegere a reproducerii; proceduri crionice; și multe alte posibile tehnologii umane de modificare și îmbunătățire.

Erodarea semnificației sexului biologic, a familiei tradiționale, a procreării tradiționale, a limbajului și comunicării, a sacralității vieții și a morții sunt efectele impactului științei și tehnologiei asupra naturii umane.

Digitalizarea a transformat modul în care omul gândește, citește, comunică, învață, lucrează, cumpără, socializează, se distrează sau își petrece timpul liber.

Dar asistăm azi nu doar la augmentarea tehnologică a omului, ci și la degradarea tehnologică: lichidarea prin avort a celor identificați prea bolnavi sau dependenți ori vulnerabili, pe baza tehnologiilor medicale de depistare a tulburărilor prenatale, deepfake, lichidarea de pe rețelele sociale, închiderea conturilor bancare, pierderea locului de muncă a celor considerați „nepotriviți” sau „inadecvați” pe baza comportamentului sau a opiniilor exprimate ori a celor care nu respectă standardele corectitudinii politice.

Prin urmare, se poate susține că știința și tehnologia au afectat însăși natura ființei umane? Corpul persoanei augmentat și transformat devine un bun? Dreptul de proprietate industrială în materie de biotehnologie (asupra accesoriilor corpului uman augmentat) cunoaște sau nu limite? Drepturile personalității suferă mutații? Cum au fost afectate dreptul la viață, integritate fizică și psihică, demnitatea umană, dreptul la respectarea vieții private, libertatea de exprimare, libertatea de gândire, dreptul la onoare și reputație? Cum este afectat discernământul? Dar libertatea de alegere? Cum e afectată identitatea ființei umane? Dar identificarea persoanei? Cine și cum decide și verifică dacă interesul și binele ființei umane primează asupra interesului unic al societății sau al științei [art. 61 alin. (2) C. civ.]?

A doua tendință este aceea de a personifica mașinile. Roboții substituie sau asistă azi oamenii în diverse activități domestice sau profesii. Inteligențe artificiale create de diferite companii de tehnologie sunt exploatate azi ca și creatori de artă sau parteneri într-o relație romantică. Inteligențele artificiale, minți artificiale fără chip, create de oameni, depind însă de datele, informațiile, modelele de limbaj pe care le primesc, prelucrează și la care reacționează. Totuși, oricât de inteligentă ar fi mașina, oricât de inteligent ar fi robotul, ar putea fi asimilabil omului din punct de vedere fizic, psihic, emoțional? Are conștiință, voință, capacitatea de a discerne, sentimente, emoții? Are carne, oase, sânge și suflet? Dezvoltarea și utilizarea inteligențelor artificiale generatoare de conținut – artistic, literar, muzical- ridică următoare problemă: cine este autorul operei sau al produsului ori conținutului generat? cui îi aparține dreptul de autor asupra operei generate de inteligența artificială? Dar atunci când încalcă dreptul de autor al unei persoane sau când generează deepfake, cine răspunde pentru prejudiciile cauzate, pentru atingerea demnității umane sau a reputației persoanei? Sau când ofensează ori insultă persoanele în conversațiile cu acestea?

Chiar dacă legea ar recunoaște inteligențelor artificiale și roboților personalitatea juridică, acestea nu ar putea fi asimilabile ființelor umane din punctul de vedere al dreptului persoanelor și al familiei: nu au acte de stare civilă, nu au filiație, nu au cetățenie, nu se pot reproduce, nu pot întemeia o familie, nu au corp, deci nu beneficiază de integritate fizică și psihică, nu au suflet, nu au sentimente, nu au emoții, nu au viață privată. Spre deosebire de roboți și inteligențe artificiale, oamenii primesc la naștere un nume, o familie, un loc, o comunitate. Sunt elemente esențiale ale sinelui, stabilite prin lege – dreptul la nume, domiciliu, filiație, stare civilă, cetățenie - pe care persoanele nu le pot alege. Așadar, roboții și inteligențele artificiale ar rămâne în afara dreptului persoanelor și dreptului familiei.

Cu toate acestea, putem vorbi azi despre încadrarea de *lege lata* a roboților și a inteligențelor artificiale în categoria bunurilor, dar care, sub influența dreptului european, sunt susceptibile să evolueze

în persoane¹⁰. În doctrina franceză s-a propus calificarea de „persoane prin destinație”, susținându-se că, prin ficțiune, unele lucruri pot fi ridicate la rangul de persoană¹¹.

Există pericole, riscuri ale coliziunii dintre tehnologie și umanitate? La punctul 3 din Declarație, autorii recunosc că omenirea se confruntă cu riscuri grave, în special din cauza utilizării greșite a noilor tehnologii și că există posibile scenarii realiste care duc la pierderea majorității, sau chiar a tuturor valorilor pe care le are omenirea. Se afirmă că unele dintre aceste scenarii sunt drastice, altele sunt subtile și se recunoaște că orice progres este schimbare, dar nu orice schimbare este progres. La punctul 6 din *Declarație*, autorii afirmă că elaborarea politicilor ar trebui să fie ghidată de o viziune morală responsabilă și incluzivă, luând în serios atât oportunitățile, cât și riscurile, respectând autonomia și drepturile individuale și arătând solidaritate și preocupare față de interesele și demnitatea tuturor oamenilor de pe glob.

Care sunt pericolele coliziunii dintre tehnologie și umanitate? Dezumanizarea, discriminarea, distrugerea umanității. Om versus Supraom¹². Pentru a (ne) păstra umanitatea ar trebui și am putea să ne opunem transumanismului prin legi¹³ și standarde de etică?

Această coliziune bulversează dreptul persoanelor și multe noțiuni și concepte juridice sunt repuse în discuție. Iată câteva exemple: distincția între persoane și bunuri, care constituie *Summa divisio* în dreptul privat își mai păstrează utilitatea? care sunt azi elementele pe baza cărora se face distincția între persoane și bunuri? ce înțelegem azi prin „corpul uman” – corp fizic, corp artificial, un bun, un element intrinsec al ființei umane, persoană fizică? ce semnificație are corpul fizic/artificial pentru definirea persoanei? ce se înțelege prin persoană? ce este persoana juridică dacă roboții și inteligențele artificiale sunt entități abstracte, fără carne, oase și sânge, fără trup, fără chip, dar care au aptitudinea de a fi autonome? integritatea fizică și psihică poate fi afectată prin aplicațiile cele mai invazive de calcul afectiv bazat pe monitorizare socială (*affective computing*) sau de tehnici subliminale acționând asupra inconștientului atunci când ele prezintă un risc de manipulare a persoanelor; avatarurile persoanei și problema naturii juridice a acestora – creații ale persoanei, care au natura juridică de bunuri corporale și, deci fac obiectul unui drept sau au natura de persoană (digitală)? se conturează un statut al persoanei digitale și altul al inteligenței artificiale sau al robotului? dacă sistemele de inteligență artificială pot fi surse de discriminare a persoanelor pe baza analizei datelor colectate despre ele, atunci cum se pot proteja acestea din urmă? editarea genetică a ființelor umane va constitui și ea o sursă de discriminare între ființele umane? poate fi prezervată demnitatea umană?

¹⁰ A se vedea Rezoluția Parlamentului European din 16 februarie 2017 conținând recomandări adresate Comisiei referitoare la normele de drept civil privind robotica (2015/2103(INL)), care propune „crearea unui statut juridic specific pentru roboți, astfel încât cel puțin cei mai sofisticăți roboți autonomi să poată avea un statut de persoană electronică responsabilă pentru repararea prejudiciilor pe care le cauzează și să poată fi aplicată eventual personalitatea electronică în cazurile în care roboții iau decizii autonome sau interacționează independent, în alt fel, cu terți”, disponibil aici: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017IP0051&from=IT>.

¹¹ Pentru dezvoltări a se vedea M. Najafaly, *L'urgence de nouveaux sujets de droit (robot et intelligence artificielle*, în *Corps humain, technologies et Droit*, (coord. C. Kuhn și C. Pomart), Institut Francophone pour la Justice et la Démocratie, 2022, p. 235.

¹² A se vedea V. Dobozi, *Supraomul*, disponibil aici: <https://www.juridice.ro/692568/supraomul.html>.

¹³ A se vedea, spre exemplu, propunerea de regulament al Parlamentului European și al Consiliului de stabilire a unor norme armonizate privind inteligența artificială (legea privind inteligența artificială) și de modificare a anumitor acte legislative ale Uniunii, COM/2021/206 final, cu amendamentele adoptate de Parlamentul European la data de 14 iunie 2023, disponibilă aici: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=CELEX%3A52021PC0206>.